

УДК 263.154

*М. Ф. Гончаренко, канд. екон. наук,
Державна інспекція навчальних закладів МОН України; О. В. Якименко,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, м. Київ*

ОСНОВНІ ВАЖЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано основні методи та інструменти інвестиційно-інноваційного розвитку економіки регіонів. Досліджено основні принципи побудови інвестиційної політики регіону.

Ключові слова: інвестиції, інновації, інвестиційна політика, інвестиційно-інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. Формально існуюча ситуація, що склалася в інвестиційно-інноваційній сфері в Україні, особливо в післякризовий період, визначається як період депресивної стабілізації, але в українській економіці спостерігається слабка інноваційна активність підприємств, загальне скорочення інвестицій в основний капітал, насамперед у реальний сектор економіки, що зумовило загрозливе зниження випуску високотехнологічної продукції.

Метою статті є проведення аналізу основних методів та інструментів інвестиційно-інноваційного розвитку економіки регіонів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз світового досвіду розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності свідчить, що державна підтримка суб'єктів інноваційної діяльності повинна мати комплексний характер, урахувувати всі параметри реальності, не суперечити загальноекономічним цілям і будуватися з урахуванням концептуальних основ інвестиційно-інноваційної політики. Держава має усвідомити свою значущу роль у процесах формування інноваційних інтересів і стимулювання інноваційної активності.

Дослідження можливостей розвитку окремих територій на основі інноваційних чинників зростання, що дозволяють забезпечити значний приріст обсягів виробництва без залучення додаткової робочої сили, дозволило виявити фактори, що перешкоджають впровадженню інновацій на рівні регіону: неприйняття підприємствами нововведень; недостатньо фінансових можливостей для кооперування з іншими підприємствами і науковими організаціями; нерозвиненість інноваційної інфраструктури і відсутність ефективного захисту інтелектуальної власності при трансфері наукомістких технологій; брак власних грошових коштів; висока вартість нововведень; недостатня фінансова підтримка

з боку держави; низький платоспроможний попит на нові продукти; високий економічний ризик.

Дослідження зарубіжних моделей інноваційної діяльності з виділенням американської та японської моделей як типових показало, що кожна з них орієнтована на участь держави у фінансуванні наукових досліджень або на початку інноваційного процесу, або в кінці на етапі реалізації. На нашу думку, для розвитку та стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні, що особливо важливо в післякризовий період, необхідно використовувати змішані моделі, що базуються на концепції корисності (співпраці всіх суб'єктів ринку) і орієнтовані на поєднання державної підтримки (на самих ранніх та заключних етапах інноваційної діяльності) з формуванням умов стимулювання залучення приватного інвестиційного капіталу на середніх етапах.

Інвестиційно-інноваційна політика в умовах регіональної інтеграції повинна бути побудована за принципом ієрархії рівнів управління, розмежування рівня відповідальності та ризиків державної влади і бізнесу за процеси інноваційної діяльності:

- *загальна інвестиційно-інноваційна політика регіону* повинна бути спрямована на підтримку інноваційної діяльності на ранніх етапах створення інноваційного продукту – підтримка науково-дослідних організацій, університетів, наукомістких фірм, що виконують фундаментальні та прикладні НДР, які мають важливе значення для економіки регіону, що здійснюється спільно з державним центром;
- *програмно-проектна інноваційна політика регіону* повинна бути спрямована на підтримку інноваційної діяльності окремих галузей або сфер діяльності, які визначають розвиток інфраструктури регіону, які мають важливе соціальне значення або низький рівень прибутковості, які здійснюються спільно з галузевими асоціаціями підприємств;
- *кластерна інноваційна політика* повинна бути спрямована на підтримку інноваційної діяльності науково-дослідних організацій (університетів, наукомістких фірм), які забезпечують створення інноваційних продуктів по всьому ланцюжку галузевого технологічного циклу комплексної і глибокої переробки ресурсів, що здійснюється спільно з місцевими адміністраціями територій регіону.

У межах розглянутих проблем ієрархічних рівнів та цілей регіональної політики модель регіонального інвестиційно-інноваційного розвитку створює можливість розвитку концептуальних засад регіональної політики, що дозволяє: по-перше, зменшити через розуміння сутності встановлених закономірностей інноваційного регіонального розвитку суперечності інтересів різних ієрархічних рівнів; по-друге, реалізувати,

спираючись на врахування виявлених факторів інноваційної активності, які пояснюють процеси регіональної конвергенції-дивергенції, два основоположні принципи регіональної політики: “справедливість”, “ефективність”; по-третє, скоротити регіональну нерівномірність та укріпити соціальну та економічну єдність, тим самим реалізувати головну мету регіональної політики на національному та наднаціональному рівнях.

Аналіз досвіду післякризового розвитку країн Центральної та Східної Європи та Європейського Союзу дозволяє розкрити основні риси європейської моделі регіональної інноваційної політики: головною метою політики є зростання єдності, цілісності країни (європейської спільноти) через створення сприятливого інноваційного клімату в регіонах, залучення їх у науковий та інноваційний простір, ефективне використання їх потенціалу; держава та наднаціональні органи відіграють активну роль у вирішенні проблем інноваційного розвитку регіонів; у складі політики переважають інструменти координації дій; активно використовуються програмні та інституційні форми політики; цілі, напрямки, заходи політичних дій прив’язані до певного рівня регіональної ієрархії. Модель передбачає перехід від підтримки фізичної інфраструктури НДДКР та інновацій до стимулювання кооперації та процесу “колективного навчання” між локальними агентами, тобто від концепції “технологічного поштовху” до “ринкової тяги”. Це частково пояснює переважання в організаційно-управлінських заходах країн Центрально-Східної Європи, таких як формування технологічних парків та асоціацій регіонального розвитку.

Необхідною передумовою для виходу економіки України на шлях стійкого зростання є впровадження ефективної регіональної інноваційної політики, яка спрямована на вирішення проблем регіональної соціально-економічної нерівномірності через створення сприятливого середовища для активізації інноваційної діяльності в регіонах, залучення їх у науковий та інноваційний простір.

З урахуванням трансформації економіки державна інвестиційно-інноваційна політика повинна формуватися на основі аналізу поточного стану інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні, комплексного підходу до вирішення задач інвестиційно-інноваційної політики, розробленої стратегії і прогнозів інноваційного розвитку. Досвід розвинутих країн показує, що одним із основних інструментів державної підтримки інноваційного шляху розвитку економіки, їх інвестиційного забезпечення на основі використання новітніх інноваційних розробок і високих технологій є державні цільові програми, що концентрують засоби державного бюджету і позабюджетних джерел на фінансуванні як наукових досліджень та дослідно-конструкторських розробок, так

і на освоєнні їх у промисловому виробництві. Основою для цих програм повинні бути пріоритети державної інноваційної політики, які формуються з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та переліку критичних технологій державного рівня; розроблених стратегій і концепцій розвитку галузей реального сектору економіки; найефективніших результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, виконаних у межах державних цільових програм; результатів виконання програм у рамках прикладних досліджень державних наукових центрів. При цьому потрібно державні цільові програми розподілити на три групи. Перша група державних цільових програм направлена на створення надійної випереджаючої стратегічної основи прикладних досліджень, дослідно-конструкторських розробок, експериментальних моделей, а також резервного масиву новітніх технологій і цільних зразків інноваційної продукції вищого ступеня готовності. Друга група державних цільових програм пов'язана із забезпеченням упровадження наукових розробок нового покоління, переходом до інноваційного типу відтворення, подоланням негативних тенденцій у розвитку інноваційної діяльності, оновленням виробничого потенціалу і досягненням на цій основі вищих темпів економічного зростання, необхідних для вирішення актуальних економічних задач. До третьої групи входять державні цільові програми, що використовують традиційні технології, що зарекомендували себе з погляду надійності і забезпечують ефективність виробництва. Так, зважене поєднання державних цільових програм, державних цільових інноваційних програм, програм технологічного розвитку, а також окремих інноваційних проектів створює умови для насичення вітчизняною конкурентоздатною продукцією найбільш містких і стабільних секторів внутрішнього і зовнішнього ринків на основі використання інноваційного потенціалу. Основними механізмами, що забезпечують реалізацію інноваційної політики, пріоритетний розвиток високотехнологічних і наукомістких галузей промисловості, є фінансово-кредитні механізми, механізми, обумовлені законодавчими і нормативними правовими актами, інституційні перетворення, механізми у сфері освіти, експорту і митного регулювання.

Стратегічне управління інноваціями, направлене на планування і стимулювання інноваційних процесів в економіці, повинно здійснюватися як безпосередня дія механізму стратегічного управління, що впливає на інноваційну сферу, включає відбір об'єктів управління, розробку методів і форм реалізації ухвалених рішень. Постановка і вирішення стратегічних задач, яке вимагає розстановки спеціальних пріоритетів з урахуванням використання інструментарію стратегічного управління, повинне здійснюватися поетапно. При цьому кожний з етапів можна

характеризувати певним порядком проведення інноваційної політики. Початковий (перший) етап рішення стратегічних управлінських задач повинен починатися з планування. У цьому випадку на початковій стадії виробляється вибір стратегічних і тактичних цілей інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта, виходячи з прогнозу соціально-економічного розвитку регіону, країни. Після визначення стратегічних цілей слід формувати систему пріоритетів інноваційного розвитку, вимоги до яких можуть виражатися відповідно до потреб національної економіки, у зіставленні з ресурсними можливостями корпорації, особливо фінансовими, у локалізованості за часом, у змістовній спрямованості. Другий етап стратегічного управління інноваціями повинен ґрунтуватися на програмуванні дій. У ринковій економіці конкретний зміст стратегічного планування і управління по суті визначається з позицій програмно-цільового підходу. Програми по здійсненню інноваційної діяльності слугують найважливішим засобом для концентрації всіх видів споживаних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку інноваційного процесу. При цьому програмування інноваційної діяльності виступає не тільки як основна форма стратегічного планування і управління, але й як об'єкт фінансової, матеріальної і законодавчої підтримки з боку держави. Третій етап створення і раціонального стратегічного управління інноваційною діяльністю повинен бути орієнтований на державні управляючі дії, що забезпечують реалізацію нововведень, нових технологій інноваційними організаційно-правовими структурами. На даному етапі проводиться інтенсивна комерціалізація нововведень та нових технологій. Для вказаних напрямів реалізації інновацій можуть застосовуватися різні економічні, організаційні і правові форми стосунків.

Як основні шляхи інноваційного розвитку можна виділити: придбання результатів НДДКР у науково-дослідних організаціях (науково-дослідні академічні, вузівські, галузеві структури) та доведення до промислового і ринкового застосування; замовлення промислових підприємств на результати НДДКР; придбання технологій у розвинутих країнах.

Придбання результатів НДДКР у науково-дослідних організаціях і доведення до промислового і ринкового застосування. Основні недоліки: відсутність готових технологій до практичного застосування; збільшення ризиків НДДКР на ранніх стадіях: ризик невиходу на ринок – 80 % (за статистикою з 100 інноваційних ідей до ринку доводять 10); ризик збільшення інвестицій – більше 90 % від вартості НДДКР; ризик старіння технології за рахунок збільшення часу доведення до промислового освоєння.

Замовлення промислових підприємств на результати НДДКР (трансфер ресурсозберігаючих і модифікуючих продукт-технологій). Основні переваги: підвищення рівня ймовірності промислового освоєння за рахунок зацікавленості замовників, зниження “вхідних бар’єрів” на ринок.

Основні недоліки: нездатність і неготовність підприємств платити за окремі стадії формування інноваційного продукту (НДР, виготовлення дослідних зразків, експерименти, промислове випробування) у зв’язку з орієнтацією на високий рівень прибутковості в короткостроковій періоді діяльності та низький рівень ризику.

Придбання технологій у розвинутих країнах. Основні переваги: продукція конкурентоспроможна на внутрішньому та світовому ринках (за рахунок меншої вартості робочої сили, енергії, дешевої сировини в Україні), ризик за рахунок практичної апробації за кордоном менше. Основні недоліки: відсутні можливості отримання надприбутків; неможливо вийти в лідери світової економіки за традиційними технологіями.

Економічний і мотиваційний механізми інноваційної політики, на наш погляд, повинні включати такі елементи: формування замовлення на розробку інноваційної продукції, що знаходиться на різних стадіях розробки; формування схем просування інноваційних продуктів до споживачів; формування механізмів державної підтримки інноваційної діяльності; формування мотиваційних механізмів учасників інноваційної діяльності.

Формування замовлень на розробку інноваційної продукції (ІП), що знаходиться на різних стадіях розробки, може здійснюватися за двома стратегіями: “витягування ринком” (активність дій одержувача технологій); “виштовхування на ринок” (активність дій розробника технологій) – технологічний ривок.

Формування замовлення на інноваційну продукцію зі стратегії “витягування ринком” дозволяє забезпечити формування “критичної маси” інноваційних технологій по всьому циклу інноваційного процесу (дослідження – розробка – виробництво – просування продукції), необхідної для економічного прориву, посилення конкурентних переваг на ринку.

Стратегія дозволяє сформувати комплексне замовлення на всі види і типи науково-дослідних і прикладних розробок для науково-дослідних інститутів (НДІ), університетських комплексів, дослідно-експериментальних підприємств, інформаційно-аналітичних, маркетингових центрів, електронних виставок та ін. Найбільш ефективно використовувати дані стратегії для територіально-галузевих технологічних кластерів.

Послідовність формування комплексного замовлення за стратегією “витягування ринком” включає:

- дослідження попиту на інноваційні технології по всьому ланцюжку вертикально-інтегрованих структур виробництва продукції (видобуток сировини – виробництво глибокої переробки – збут – просування продукції) територіально-галузевого технологічного кластера;
- визначення варіантів виконання замовлення на інноваційну продукцію (придбання готових результатів НДДКР та науково-дослідницьких структур та доведення до промислового застосування; пошук структури, що має інноваційний заділ, і здатної в короткі терміни виконати замовлення; придбання наявних технологій у розробників інших регіонів або в зарубіжних країнах).

Вибір варіантів залежить від часу, необхідного для отримання закінченого результату; співвідношення витрат на придбання готової технології і витрат, пов’язаних з доведенням результатів НДДКР до промислового освоєння; співвідношення швидкості збільшення ступеня конкуренції з боку зарубіжних і українських виробників і швидкості формування необхідної “критичної маси” готових інноваційних технологій для нарощування конкурентних переваг територіально-галузевого технологічного кластера.

Розробка механізмів державної підтримки (методи прямого і непрямого фінансування, організаційна підтримка) базується на основі можливості надання: фінансових коштів із бюджету розвитку регіону на проведення досліджень і доведення до закінченого результату НДДКР; кредитів підприємствам кластеру для замовлення на розробку НДДКР або придбання наявного науково-технічного результату; кредитів підприємствам для придбання технології за кордоном (патенту, ліцензії), якщо розробка власними силами неможлива або вимагає великих витрат; фінансової підтримки інвестиційного проекту; повної інформації про наявні науково-технічні або прикладні напрацювання, результати НДДКР, науковий потенціал.

Формування замовлення на інноваційну продукцію зі стратегії “витовхування на ринок”. Стратегія “технологічного поштовху” ґрунтується на активності дій джерела технологій і дозволяє одержувачам технології придбати інноваційний продукт, на який не було затрачено кошти на самі затратні етапи (фундаментально-прикладні дослідження). Придбання інноваційного продукту, про який не мали уявлення раніше, дозволить забезпечити підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства і збільшення частки ринку.

Послідовність робіт включає:

1. Дослідження тенденцій розвитку галузей і сфер діяльності економіки регіону; пріоритетів розвитку, визначених адміністрацією регіону (регіонального утворення, міста) у програмах соціально-економічного розвитку.

2. Визначення варіантів просування інноваційних продуктів до споживачів: самостійний пошук споживачів, які можуть бути зацікавлені в її комерціалізації та впровадженні (організація “продажу” власними силами). Основні недоліки: необхідність створення внутрішніх організаційних структур за системою збуту; жорстка регламентація порядку отримання і витрачання фінансових коштів НДІ, в тому числі напівчинних від виробничої діяльності; жорстка регламентація штатного розкладу (неможливість введення в штат науково-дослідних організацій фахівців у галузі менеджменту, маркетингу); організація власного виробництва – створення малої інноваційної науково-технічної фірми. Перевагами даного виду передачі результатів НДДКР є можливість отримання в розпорядження інтелектуальної власності, матеріально-технічної (права користування площами, обладнанням, лабораторіями) і кадрової підтримки. Основні недоліки: ризики доведення інноваційного продукту до промислового освоєння (80 % ризик невиведення на ринок), потреба в додаткових інвестиціях (90 % вартості НДДКР); відсутність основних фондів, оборотного капіталу, кваліфікованого менеджменту, опрацьованої маркетингової стратегії (наявність диверсифікованого пакета продуктів “товар – послуги – післяпродажне – сервісне обслуговування”); формування спільної структури з промисловими підприємствами або стратегічними інвесторами з доведення результатів НДДКР до промислового освоєння.

Розробка механізмів державної та недержавної підтримки. Дана стратегія передбачає державну підтримку на ранніх стадіях процесу комерціалізації інноваційних проектів (маркетингові дослідження) і на пізніх етапах процесу (організаційна підтримка процесу просування продукції на міжнародні ринки, сертифікація продукції).

Державна підтримка спрямована на процес впровадження інноваційної технології. Як основні напрямки підтримки можна виділити: маркетингове опрацювання ринків збуту, в тому числі зарубіжних; експериментальне та промислове випробування; сертифікацію і ліцензування; підтримку інвестиційного проекту (надання гарантій, податкових пільг, податкових кредитів, гарантій на кредити); адміністративну підтримку (допомога в організації просування на інші ринки збуту).

Висновки. Дослідження механізмів управління інноваційними факторами економічного зростання та їх інвестиційного забезпечення

дозволяє зробити такі висновки: перетворення наявного науково-технічного та інноваційного заділів на чинник економічного зростання можливе лише на основі поєднання зусиль усіх суб'єктів ринку; нарощування потенціалу зростання конкурентоспроможності і конкурентних переваг на основі інноваційних технологій можливе при використанні двох типів стратегій формування та фінансування замовлення: “витягування ринком”, “виштовхування на ринок”; вибір стратегій формування замовлення повинен визначатися на основі критерію швидкості втрати ринків через відсутність інноваційних технологій.

Найбільш складними проблемами, які перешкоджають реалізації моделей інноваційного зростання, є механізми фінансування, що не дозволяють активізувати інноваційну діяльність усіх суб'єктів ринку.

Список літератури

1. Гафуров И. Инвестиционная привлекательность региона / И. Гафуров // Управление риском. – 2005. – № 1. – С. 2–6.
2. Денисенко М. П. Основи інвестиційної діяльності / М. П. Денисенко. – К. : Алерта, 2003. – 338 с.
3. Про інвестиційну діяльність : Закон України // Відомість Верховної Ради України. – 1991. – № 47.
4. Шкворець Ю. Ф. Інвестиції в науку та інновації : стан та перспективи / Ю. Ф. Шкворець // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 9(28). – С. 27–29.

Отримано 13.08.2012

Summary

This paper analyzes the main methods and tools of investment and innovative development of regional economies. The basic principles of investment policy in the region.

Гончаренко М. Ф. Основні важелі регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку економіки регіону / М. Ф. Гончаренко, О. В. Якименко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць : заснований у 1999 р. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – Вип. 35. – С. 69–77.